

SPOTKANIE ROMANISTÓW
PT. *LA CATTEDRA* „*STRUMENTO SACRO*”
W 100 ROCZNICĘ URODZIN GIORGIO LA PIRA
NA UNIWERSYTECIE „*LA SAPIENZA*” W RZYMIE
W DNIACH 11-13 LISTOPADA 2004 ROKU

„Giorgio La Pira – uczony, romanista, mąż stanu, samorządowiec to monolityczna osobowość, powstała z głębokiego napięcia mistyczno-religijnego, oparta na wewnętrznej spójności bycia katolikiem i rozumnej wizji świata, jako biorącego swój początek od Boga, a centrum mającego w osobie ludzkiej... La Pira–prezydent miasta nie mieści się w zwyczajnych schematach administrowania – sam deklarował, że w wypełnianiu powierzanych mu urzędów obowiązuje go prawo Ewangelii i prawo rzymskie”. Fragment ze wspomnienia prof. Giuseppe Grosso (*s.v. La Pira, Giorgio*, *Novissimo Digesto Italiano*, t. 9, Torino 1963, s. 450) stał się mottem Spotkania Romanistów, zorganizowanego w 100 rocznicę śmierci człowieka, którego proces beatyfikacyjny na szczęblu diecezjalnym wkrótce dobiegnie końca.

Urodził się w Pozzallo koło Ragusy na Sycylii 9 stycznia 1904 roku. Po uzyskaniu dyplomu z księgowości, podjął studia prawnicze w Messynie, a potem we Florencji. Dzięki zamiłowaniu do języków klasycznych swe zainteresowanie skierował ku prawu rzymskiego. Ukończył studia w 1926 roku we Florencji pod kierunkiem prof. Emilio Betti i na tamtejszym uniwersytecie powierzono mu zajęcia z rzymskiego prawa prywatnego. Konkurs profesorski wygrał w 1933 roku, a w trzy lata później był już profesorem zwyczajnym. Wielokrotnie wybierany do parlamentu włoskiego, po raz pierwszy zasiadł w nim jako członek Konstytuanty w 1946 roku. Trzy razy powoływany na prezydenta Florencji, nie ograniczał się do spraw municipalnych. Wiele energii poświęcił rozwijaniu kontaktów międzynarodowych. Pod koniec życia w Paryżu został wybrany przewodniczącym Światowej Federacji Miast Bliźniaczych. Stanowiło to prawdziwe zwieńczenie kariery człowieka, który z pełnym przekonaniem głosił, że zbliżenie między ludźmi dokonuje się najlepiej

dzięki współpracy ich małych ojczyzn i centrów życia, jakimi są miasta. Zmarł 5 listopada 1977 roku.

Nie tylko we Włoszech wiedziano, że opcja na rzecz ubogich stała się głównym wyznacznikiem działalności G. La Pira. Wyływająca z ogromnego bogactwa życia wewnętrznego wrażliwość na niedostatek i ludzkie cierpienie, stanowiła motor publicznego zaangażowania tego „hojnego i wiernego sługi Pana”, jak nazwał go papież Paweł VI. Natomiast Jan Paweł II w liście na 100 rocznicę urodzin przypomniał drogę życia duchowego G. La Pira. Pisał o jego oddaniu Chrystusowi i ludziom ubogim, które wyływało z płodnego napięcia między kontemplacją i działaniem. Wychowany w duchowym dziedzictwie dominikańskim starał się, zainspirowany przez św. Tomasza z Akwinu, *contemplata aliis tradere*. Papież podkreślił, że umysł G. La Pira oświecony wiarą intuicyjnie wyczuwał właściwe kierunki dróg Kościoła i świata, szczególnie co do konieczności zadbania o pokój między narodami oraz pokonania ateistycznych i materialistycznych ideologii. Wierny nauczaniu Kościoła umiał odnaleźć w oryginalny i autentyczny sposób swą rolę jako świecki. Przykładowe wręcz stało się jego rozumienie autonomii wiernych w zaangażowaniu w sprawy świata.

Z różnych stron próbowano się już przyglądać postaci G. La Pira, jego życiu wewnętrznemu, działalności publicznej i zaangażowaniu międzynarodowemu. Stosunkowo mało uwagi poświęcono mu jako wybitnemu profesorowi prawa rzymskiego, a przecież jego studium starożytnych instytucji było nadzwyczaj płodne. Prawo Kwirytów stało się nie tylko przedmiotem pasji badawczej. Nauczanie go w aulach uniwersyteckich znajdowało bardzo konkretną kontynuację i zyskiwało praktycznego wyrazu w jego codziennej działalności jako męża stanu, parlamentarzysty i działacza samorządowego. Toteż Rzymska Sekcja „Giorgio La Pira” Instytutu Teorii i Technik Informacji Prawnej przy Narodowej Radzie Badań Naukowych zdecydowała się poświęcić wybitnemu romaniści konferencję naukową. Prof. Pierangelo Catalano zorganizował w dniach 11-13 listopada 2004 roku nie laurkową akademię dla świętego, lecz naukowe, robocze spotkanie dla krytycznego przejrzenia dorobku

G. La Pira. Do spotkania uczonych z zakresu prawa rzymskiego szykowano się starannie. Wszyscy uczestnicy otrzymali „Antologię lapiriańskich tekstów romanistycznych”. Przygotowującym wystąpienia postawiono pytanie o inspiracje, jakie niesie dziś spuścizna naukowa po G. La Pira. Niektórym zlecono zbadanie niepublikowanych pism i notatek uczonego z różnych dziedzin romanistycznych poszukiwań i aktywności dydaktycznej.

Spotkanie Romanistów odbywało się w pięknej auli Wydziału Prawa Uniwersytetu „*La Sapienza*” w Rzymie, w której zazwyczaj prowadzi się obrony prac magisterskich. Rankiem 11 listopada 2004 roku obrady otworzył dziekan Wydziału prof. Carlo Angelici. Podkreślił, że zorganizowane przez P. Catalano spotkanie wokół naukowego dorobku profesora prawa rzymskiego G. La Pira, wydaje się zapełniać zasadniczą lukę w opracowywaniu spuścizny po nim, zwłaszcza wobec mającego się zakończyć 9 stycznia 2005 roku na szczeblu diecezjalnym procesu beatyfikacyjnego.

Zaraz po Dziekanie przewodnictwo całego dnia objął prof. Filippo Gallo (Uniwersytet w Turynie), po czym od razu wystąpił emerytowany przewodniczący włoskiego Sądu Konstytucyjnego, profesor prawa rzymskiego Francesco Paolo Casavola. Zamiast przewidzianego w programie krótkiego wprowadzenia, zaskakująco długi wywód poświęcił romanistycznemu dziełu G. La Pira. Potem komunikat pt. *La Pira y la cultura política argentina* przedstawił jeden z dwóch gości zagranicznych, zaproszonych do wystąpienia podczas Spotkania Romanistów – José Maria Poirier, dyrektor czasopisma *Criterio* z Buenos Aires. Mówił o wpływie myśli G. La Pira na polityczną kulturę Argentyny, który stał się możliwy dzięki opublikowaniu tam jego dzieł po hiszpańsku.

Po krótkiej przerwie rozpoczęto właściwą część przedpołudniową konferencji, zatytułowaną *Religia, moralność, prawo (oraz interpretatio prudentium)*. Zgłosili w niej udział dwaj prelegenci: prof. Massimo Brutti (Uniwersytet „*La Sapienza*” w Rzymie) i prof. Remo Martini (Uniwersytet w Sienie). Pierwszy z nich, komunistyczny senator Republiki Włoskiej, który wielokrotnie deklarował się jako niewierzący, w obszernym wystąpieniu pt. *L'interpretazione*, nie

stronił od wątków społecznych. Wspomnił o kontrowersji z 1956 roku między Palmiro Togliatti a G. La Pira, który w miejsce polityki jałmużny domagał się zmian strukturalnych. Z uznaniem M. Brutti spotkało się, że prezydent Florencji nie działał jak urzędnik, lecz wolny interpretator praw, korzystający ze swej romanistycznej formacji i pełen pasji w staraniach o dobro ubogich, potrzebujących i robotników. Widać w tym było wiarę, że z prawa naturalnego wynika wezwanie do troski o biednych. Drugi z mówców w ciekawym referacie pt. *La sistematica dei giuristi romani*, po raz kolejny wrócił do pytania o wpływ filozofii na prawo rzymskie. Zastanawiał się na ile w przyjmowanych przez starożytnych jurystów rozwiązaniach z zakresu systematyki widać podziały lub definicje, które wyraźnie wskazywałyby na konkretne poglądy filozoficzne. Przeprowadzono następnie krótką dyskusję.

Sesja zatytułowana *Personae, rodzina, dziedziczenie* zajęła całe popołudnie. Rozpoczął ją prof. Sebastiano Tafaro (Uniwersytet w Bari) wystąpieniem ogólniejszej natury pt. *Personae*, po czym o poglądach G. La Pira w związku z sytuacją prawną nasciturusa mówił prof. Ernesto Bianchi (Katolicki Uniwersytet *Sacro Cuore* w Mediolanie) – *Astrazioni e finzioni in tema di personae. Il concetto: attualità e concretezza del pensiero lapiriano*. Prof. Valerio Marotta (Uniwersytet w Pavii) mówił następnie o dwóch romanistach, którzy okazali się wyjątkowo ważnymi postaciami katolickiego świata politycznego Włoch ostatnich dwóch stuleci. Zajął się pozanaukowymi związkami i wpływem, jaki na G. La Pira wywarł bł. Contardo Ferrini. W referacie pt. *Indissolubilità del matrimonio e storiografia romanistica: da Ferrini a La Pira*, V. Marotta zwrócił uwagę na typy argumentacji zaczerpniętej z prawa rzymskiego, a używanej przez obu profesorów w wystąpieniach antyrozdowodowych. Wykorzystywaniem prawa rzymskiego dla podkreślenia nierozzerwalności małżeństwa zajął się też prof. Paolo Ferretti (Uniwersytet w Triście) w wystąpieniu zatytułowanym *Il matrimonio nel pensiero di Giorgio La Pira*. Po krótkiej przerwie opiece i regulacjom prawno-spadkowymi poświęcił swoje wystąpienie prof. Carlo Venturini (Uniwersytet w Pizie) – *Note a margine dell'immagine del-*

la tutela nell'opera di La Pira. Postawił przy tej okazji postulat ogólniejszej natury. Uznał, że idee G. La Pira wymagają krytycznego przemyślenia, a nie powierzchownego czy zdawkowego cytowania: już to dla wsparcia się jego autorytetem, już to dla uwypuklenia stanowiska, które chce się zakwestionować lub odrzucić. Na prawie spadkowym skupili się dwaj kolejni referenci: prof. Antonio Masi (Uniwersytet „La Sapienza” w Rzymie) – *Rapporti familiari e successioni nel pensiero di Giorgio La Pira* oraz prof. Giovanni Finazzi (Uniwersytet w Cassino) – *Sostituzione pupillare*. Pierwszy z nich zajął się rewizją niektórych poglądów, wyrażonych w cytowanej wielokrotnie podczas konferencji książce G. La Pira pt. *Successione ereditaria intestata e contro il testamento in diritto romano*. Drugi zaznaczył na wstępie, że nie wyjdzie poza rozważania, ogłoszone wcześniej we własnej pracy o podstawieniu pupilarnym.

Prof. Alberto Burdese (Uniwersytet w Padwie) przewodniczył drugiemu dniowi Spotkania Romanistów, na którego sesję poranną złożyły się dwa bloki tematyczne. Pierwszy pt. *Res: posiadanie i własność*, otworzyła prof. Paola Lambrini (Uniwersytet w Weronie). W referacie zatytułowanym *La teoria dei rapporti possessori nella riflessione di Giorgio La Pira* przedstawiła wyniki prac nad powierzonymi jej, nie wydanymi rękopisami, w których uczony zajmował się posiadaniem. Kontekst porównawczy znalazła w uwagach z prac o instytucji zastawu. Samym zastawem zajęła się natomiast Stefania Pietrini (Uniwersytet w Sienie) w wystąpieniu pt. *La Pira e il pegno in diritto romano: storia di una idea*. Po krótkiej dyskusji uczestnicy wysłuchali referatów z drugiego bloku porannego pt. *Zobowiązania (i kontrakty)*. Prof. Giuliano Crifò (Uniwersytet „La Sapienza” w Rzymie) w prelekcji zatytułowanej bardzo ogólnie *Obbligazioni*, zajął się różnicami, jakie w poglądach na zobowiązania powstały między G. La Pira i jego mistrzem E. Betti. Ten ostatni miał nie raz podkreślać, jak bardzo rad był w uczniu znaleźć wspianiałego partnera do dyskusji w tej dziedzinie. Prof. Luigi Garofalo (Uniwersytet w Padwie) w referacie pt. *Contratto, obbligazione e convenzione in Sesto Pedio*, wskazał na głębokość myśli i ścisłość rozumowania G. La Pira, które są widoczne w jego pracy o poglądach Sextusa Pe-

diusa w zakresie prawa zobowiązań. Dzielać się swymi przemyśleniami referent przypomniał, że o *pactum conventum* można mówić nie tylko w *ius honorarium*, ale i w *ius civile*. Poddając krytyce wnioski G. La Pira, inaczej niż on rekonstruował myśl starożytnego jurysty. Na zakończenie papirologicznymi zainteresowaniami G. La Pira w zakresie kontraktów zajął się prof. Lucio Bove (Uniwersytet Fryderyka II w Neapolu) – *Testimonianze provinciali in tema di rapporti obbligatori nella valutazione lapiriana*.

Po obiedzie znów po brzegi wypełniła się aula Wydziału Prawa Uniwersytetu „La Sapienza”. Na popołudnie zaplanowano aż trzy bloki tematyczne. W pierwszym pt. *Actiones* wystąpił prof. Riccardo Cardilli (Uniwersytet w Salerno), który swoje rozważania o dwóch zasadniczych sposobach rozumienia *actio* – *L’actio come „potere” e la „differenza specifica” del rapporto giuridico in Giorgio La Pira*, osnuł wokół wykładu G. La Pira na ten temat z 18 listopada 1968 roku. Po nim głos zabrał Franciszek Longchamps de Bérier (Uniwersytet Warszawski). W ogólnie zatytułowanym wystąpieniu *Actio e diritto* poddał krytyce tezę G. La Pira o stworzeniu drogą procesową, tj. na skutek stosowania przez pretora *querela inofficiosi testamenti*, prawa do następstwa *mortis causa* ze względu na więzy krwi. Następnie relacjami między prawem a sprawiedliwością oraz problemem pewności prawa zajął się prof. Antonio Palma (Uniwersytet Fryderyka II w Neapolu) – *Principio di legalità e giudizio di equità: problemi di giustizia. La lezione di La Pira*. Na drugą z popołudniowych części pt. *Lud, miasto i obywatele* złożyły się wystąpienia prof. Umberto Vincenti (Uniwersytet w Padwie) – *Legge e popolo nell’Occidente*, oraz prof. Giovanni Lobrano (Uniwersytet w Sassari) – *Civitas e urbs*. Ten ostatni zajął się znaczeniem rzymskiego prawa publicznego. Referent wspominał o zdaniu Theodora Mommsena, że prawo rzymskie uformowało się na państwie, aby skontrastować nim propozycję G. La Pira, który odrzucał państwo i ogłaszał epokę miast. Separacja *urbs* od *civitas* miała doprowadzić do uzdrowienia narodów przez uzdrowienie miast, gdzie światowe problemy można podjąć z bliska i od wewnątrz. Sesję trzecią pt. *Sacerdotium i imperium*. „Wojna niemożliwa” otworzył prof. Giorgio

Barone Adesi (Uniwersytet *Magna Grecia* w Catanzaro) wystąpieniem *Riflessioni sulla concezione constantiniana del rapporto fra sacerdotium e imperium*. Zajął się w nim relacjami między państwem i Kościołem, których rozważanie wiodło G. La Pira do zainteresowania się prawosławiem i zaangażowania w inicjatywy ekumeniczne. Referent podkreślił, że broniąc tradycyjnego katolickiego punktu widzenia uczony okazywał wielką wrażliwość na problem chrześcijańskiej jedności. Duże zainteresowanie wzbudziło wystąpienie Natale Rampazzo (Instytut Międzynarodowych Studiów Prawnych przy Narodowej Radzie Badań Naukowych) pt. *Bellum iustum nel pensiero di Giorgio La Pira*. Organizatorzy Spotkania Romanistów powierzyli mu zbadanie poglądów G. La Pira na wojnę sprawiedliwą – temat podjęty przez florenckiego profesora we wrześniu 1939 roku. Ze względu na późną porę organizator konferencji P. Catalano (Uniwersytet „*La Sapienza*” w Rzymie) zrezygnował z wygłoszenia swego referatu pt. *Pax e orbis*, aby zostawić nieco czasu na dyskusję.

W sobotę 13 listopada 2004 roku obrady rozpoczęły się punktualnie o 9:00. Pierwsza część spotkania wyglądała podobnie jak dotychczasowe sesje. W bloku poświęconym *Contardo Ferrini i „kryzysowi oziębłości” w doktrynie romanistycznej XX wieku*, przewidziano trzy referaty. Przewodniczący obradom prof. Nicola Palazzolo (dyrektor Instytutu Teorii i Techniki Informacji Prawnej przy Narodowej Radzie Badań Naukowych z Florencji), rozpoczął od przedstawienia sylwetki i tego, co nazwał „charyzmatami” G. La Pira. Z pierwszym referatem wystąpili wspólnie prof. Giuliano Crifò i jego uczennica Beatrice Romano (Uniwersytet „*La Sapienza*” w Rzymie) – *La corrispondenza La Pira–Betti*. Mówili o wynikach swego szczegółowego opracowania niepublikowanej korespondencji naukowej między G. La Pira i jego mistrzem. Zarysowali przy tym szerokie tło ich wzajemnych relacji. Potem prof. Marcella Balestri Fumagalli (Uniwersytet w Mediolanie) w wystąpieniu pt. *Rosmini, Ferrini, La Pira*, zajęła się duchowym rozwojem G. La Pira i jego mistrza w tym zakresie – C. Ferrini. Ukazała, jak pełnymi garściami czerpali swe inspiracje ze spuścizny po Antonio Rosmini. Ostatni

z referatów przedstawił prof. Sandro Schipani (Rzymski Uniwersytet „*Tor Vergata*”) nt. „*La genesi del sistema nella giurisprudenza romana*” e *l’insegnamento del diritto romano*.

Gdy przewodniczenie obradom przejął prof. Luigi Labruna (Uniwersytet Fryderyka II w Neapolu, przewodniczący Narodowej Rady Uniwersyteckiej) rozpoczął się panel z udziałem romanistów, którzy podjęli działalność polityczną. Obok M. Brutti, znanego już z referatu, jakim dwa dni wcześniej otworzył sesję przedpołudniową, za okrągłym stołem zasiedli: komunistyczny poseł prof. Oliviero Diliberto (Uniwersytet „*La Sapienza*” w Rzymie), były poseł z Ligii Północnej prof. Lelio Lantella oraz faszystowski senator prof. Giuseppe Valditara (obaj z Uniwersytetu w Turynie). Po odczytaniu przez P. Catalano pozdrowień, jakie nadeszły dla uczestników Spotkania Romanistów, rozpoczęto dyskusję. Tematem panelu miała stać się przyszłość prowadzenia badań i nauczania prawa rzymskiego, ale uwagę skupiono przede wszystkim na współczesnym znaczeniu formacji romanistycznej. M. Brutti wzywał do aktywnego włączania się romanistów w proces prawotwórczy, który nie sprowadza się tylko do techniki. Zasadnicze znaczenie ma bowiem krytyczna egzegeza, a tej nie można – w jego opinii – pozostawić osobom, co o prawie rzymskim nie mają pojęcia. Tradycja romanistyczna współcześnie obowiązującego prawa jest zbyt złożona, żeby zostawiać ją w rękach przedstawicieli innych dyscyplin – apelował senator. O. Diliberto w swoim wystąpieniu, a potem w polemice z G. Valditara, opowiedział się nie tyle za powoływaniem się na konkretne wartości, które znalazły wyraz w prawie rzymskim, co wskazywał na ogromne znaczenie wytworzonych w nim kategorii myślenia i analizy krytycznej oraz hermeneutyki. L. Lantella starając się trzymać koncepcji drogich dla G. La Pira, snuł refleksje wokół pytań o wojnę i pokój oraz inspirowanych prawem rzymskim idei, jak budowanie społeczeństw wokół domu, miasta i w oparciu o wzajemne relacje między poszczególnymi wspólnotami municypalnymi. Natomiast G. Valditara rozpoczął wywód od przypomnienia, że w Konstytucji dla Europy zrezygnowano z przywołania chrześcijańskich korzeni. Prawo rzymskie wydało się mu od nich nawet ważniejsze ze względu na wartości, jakie niesie dla prak-

tycznych rozwiązań prawnych w społeczeństwach europejskich. Powoływał się tu na G. La Pira, który mówił o opatrnościowym znaczeniu prawa rzymskiego dla samego Kościoła, jego organizacji i jego prawa, a także dla prawników jako kapłanów sprawiedliwości.

O dużym zadowoleniu z odbytej konferencji świadczyły bynajmniej nie kurtuazyjne podziękowania pod adresem P. Catalano. Nie ma wątpliwości, że dorobek naukowy G. La Pira może inspirować badaczy prawa rzymskiego przez kilka następnych pokoleń. Ważne więc, aby przyjęty został postulat: poddawać krytycznej analizie jego idee i nie pozwolić na powierzchowne czy zdawkowe cytowania. Od tego między innymi zależy czy postać wielkiego florencyjskiego romanisty nie zastygnie w spiżu i pod aureolą.

Franciszek Longchamps de Bérrier*

V LUBELSKIE SYMPOZJUM NT. PRAWA KARNEGO
W STAROŻYTNOŚCI – *CONTRA LEGES ET BONOS MORES*
PRZESTĘPSTWA OBYCZAJOWE W STAROŻYTNEJ GRECJI I RZYMIE

W dniach 2-3 grudnia 2004 r. na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie odbyło się V Lubelskie Sympozjum nt. prawa karnego w starożytności: *Contra leges et bonos mores*. Przystępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie.

Konferencję otworzył prof. dr hab. Marek Kuryłowicz, kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UMCS, która zorganizowała sympozjum wspólnie z Zakładem Historii Starożytnej UMCS. Gości powitali także prorektor UMCS, prof. dr hab. Karol Wysokiński, prof. dr hab. Leszek Leszczyński, dziekan Wydziału Prawa UMCS oraz dyrektor Instytutu Historii, prof. dr hab. Henryk Gmiterek.

Pierwszej części obrad przewodniczyła prof. dr hab. Anna Pikulska-Robaszkiewicz z Uniwersytetu Łódzkiego. Referat prof. dr

* Uniwersytet Warszawski.